
Олександр Іванович БОНДАР
(21.11.1952 – 29.03.2013)

Приголомшлива звістка — *раптово обірвалося земне життя професора Олександра Івановича Бондаря* — глибоким сумом сколихнула мовознавців України. Розквіт наукової творчості Професора, сміливе осягнення нового й незвичного, життєствердність як кредо і як реальність його щоденності — усе це підтримувало в нашій свідомості

очікування від Олександра Івановича нових перспективних ідей, нових праць і ніяк не пов'язувалося з можливістю такого близького фінішу.

21 листопада 2012 року Олександр Іванович відсвяткував своє 60-річчя, підвівши *проміжний* підсумок своєї наукової творчості: упорядкував і опублікував книгу «**Мова: структура, суспільство, культура**» (Одеса, 2012), у якій подано важливіші статті, надруковані давніше в різних виданнях, інколи маловідомих. Професор міг бути задоволений своїм багатолітнім доробком, який демонструє вагомість ідей, тонкий аналіз різнопланових мовних явищ та обґрунтованість новаторських висновків. А ще не могли не тішити широта охоплених об'єктів наукового аналізу — мова українська і мова японська, мовна політика і мовна екологія, традиційна культура і соціальна психологія, як і віднайдена не завжди звична оптика наукових спостережень і дібрані прийоми аналізу; окрема захоплива сторінка творчості — переклади, есеїстика. Така різноаспектність не порушувала, а лише збагачувала внутрішню цілість гармонійної особистості науковця.

Становлення майбутнього дослідника відбувалося в Одеському університеті імені І.І. Мечникова: спершу були студії на українському відділенні філологічного факультету (1970 — 1975) та аспірантура під керівництвом професора С.П. Бевзенка, згодом — роки викладання різних курсів на кафедрі української мови, що стало школою фахового вдосконалення й огранення, поринання у феноменальність мови, розширення об'єктів і тем досліджень. Професор С.П. Бевзенко навчив свого обдарованого учня докладності й методичної чистоти лінгвістичного аналізу, спонукав до експериментування з мовним матеріалом та дослідницькими прийомами. Тому закономірно, що вже перша ґрунтовна праця — кандидатська дисертація **«Структура демінутивних утворень у сучасній українській мові»** (захищена 1979 р. в Ужгородському університеті) — засвідчила результативні пошуки автором нестандартних розв'язань наукових проблем: окрім формального і семантичного аналізу демінутивів, широко використано можливості психолінгвістичного експерименту та статистичної верифікації отриманих результатів.

Проблеми дериватології у 70 — 80-ті рр. ХХ ст. були особливо актуальними, тому кафедра професора С.П. Бевзенка взялася за створення інверсійних словників, спершу — за *«Українсько-російським словником»* (у 6-ти томах. — К., 1953 — 1963), а згодом — за *«Словником української мови»* (в 11-ти томах. — К., 1970 — 1980); до укладання другого — **«Інверсійного словника української мови»** (К., 1985) — О.І. Бондар долучився як співавтор. Згодом він не раз повертався до проблем дериватології, зокрема запропонував упорядкувати систему понять і термінів, узявши при цьому за основу структурно-функційні словотвірні одиниці.

Поступово Олександра Івановича захопила проблема часу — одна з визначальних граматичних категорій не лише української мови. Його зацікавили і структура категорії та її організація, і засоби вираження, і часова організація тексту. Задля об'єктивізації висновків дослідник аналізував часове моделювання в текстах різних жанрів: у казках, у *«Слові про Ігорів похід»*, у драмі Т. Шевченка *«Назар Стодоля»*, у романі Ю. Яновського *«Вершники»*. Він прагнув з'ясувати, як розуміли час давні слов'яни, при цьому виходячи у своїх пошуках на всеслов'янські мовно-культурні обшири.

Заглиблення у прийоми вербалізації часу спонукало до розгляду лексичних (лексико-семантичних) та морфологічних засобів, що згодом було узагальнено в монографії **«Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження»** (Одеса, 1996). Дослідження темпоральності змусило докладно розмежувати поля (зони) минулого, майбутнього і теперішнього часів, вивчити зв'язки між цими полями, окреслити відношення окремих дієслівних часових форм до вираження часу. Важливою виявилася спроба моделювання темпоральних відношень, перетворення динамічних мовних процесів у чіткі математичні формули (докладна стаття **«Гіпотетико-дедуктивне мо-**

делювання темпоральних відношень»; 1995 р.); незважаючи на граничну ясність засад і викладу міркувань, такий формат експлікації теоретичних узагальнень з граматики, на жаль, ще не має належного кола послідовників.

Осмилення складних проблем мовобудови О.І. Бондар вивершив у форматі докторської дисертації **«Система і структура функціонально-семантичних полів темпоральності в сучасній українській літературній мові: Функціонально-ономасіологічний аспект»** (захищена 1998 р. в Інституті української мови НАН України), яку зацікавлено сприйняли провідні мовознавці. Високі оцінки роботи надихнули автора на поглиблене студювання низки питань, пов'язаних із категорією часу: проблему часу, часової локалізованості дослідник розглядав у зв'язку з аспектуальністю, фазовістю, комунікативними ситуаціями; поглиблено проаналізував типи транспозицій, зокрема використання минулого і майбутнього у зоні теперішнього, форм теперішнього у функції минулого, теперішнього, минулого часів та інфінітиву в зоні майбутнього часу. Важливо, що докладне синхронне студювання він доповнював розглядом проблем генетизму — з'ясуванням передумов становлення категорії темпоральності, її структури, окресленням змін засобів вираження темпоральності.

ГраMATика постійно домінувала в колі проблем, над якими працював Професор, засвідчуючи новими студіями рух до масштабніших узагальнень, демонструючи пошуки переконливої аргументації в теоретичних побудовах. Зокрема, О.І. Бондар, спираючись на досвід вивчення темпоральності, спробував розширити об'єкт моделювання, поставивши за мету охопити всі онтологічні категорії (*буття, простір, час, річ, властивість, відношення, подія* та ін.) і відшукати цій універсальній позамовній світобудові кореляти у мові (**«Онтологічні категорії і функціонально-семантичні поля: відображуваність, конститутивність, ізоморфність»**; 2001 р.). І хоча запропонована схема зовні може видаватися доволі абстрактною і, за визнанням автора, не враховує багатьох деталей, проте її цінність незаперечна: такий цілісний, всеохопний конструкт може слугувати робочим інструментом лінгвістів, водночас залишаючись важливою методологічною засадою — спонукою до системного, не атомарного аналізу мови.

Цінною є запропонована семантична класифікація предикатів, яку дослідник уґрунтував на типології когнітивних ситуацій; такий підхід, що спирається на досвід європейської та російської лінгвістики, істотно вирізняється на тлі сучасної української граматичної традиції, оновлює її.

Осмилюючи засадничі питання граматики, О.І. Бондар в оригінальний спосіб пропонував зняти гостре протиставлення мовознавцями формальної та функційної граматики шляхом встановлення ізоморфізму між ними, допускаючи при цьому можливість коригування й удокладнення використовуваних у них систем понять і термінів.

Вивчаючи проблеми структури мови, Професор звернув увагу на необхідність широкої дискусії з окремих питань, які мають альтернативне розв'язання; на його переконання, лише залучення нових методик чи незвичних підходів до об'єкта опису здатне наблизити до його переконливого й однозначного пояснення. Саме тому він запропонував розглядати склад голосних фонем української літературної мови, спираючись не лише на аргументи синхронного буття мови, а й залучаючи інформацію про динаміку вокалізму в часі (йдеться насамперед про статус *и*).

Багато уваги О.І. Бондар приділив суспільній та етноутворювальній ролі української мови, її збереженню в сучасних суспільно-політичних умовах, функціонуванню в південному регіоні України, зокрема в Одесі; у спеціальних студіях підкреслював роль мовного патріотизму в системі виховання особистості, описував особливості збереження мови в ситуації білінгвальної комунікації та ін. Із різноматичних соціолінгвістичних спостережень, оцінок О.І. Бондар поступово виформовував цілісні теоретичні засади *екології мови (лінгвоекології)*, долучившись до нового напрямку європейського мовознавства і соціокультурології, де центральним об'єктом вивчення є процеси мовної деградації соціуму та моделі її попередження. Свої ідеї доцільності розвитку цього напрямку мовознавчих студій автор наполегливо повторював у багатьох різноформатних публікаціях і виступах, і навіть пропонував передбачати й використовувати лінгвоекологічні координати у прескриптивній лінгвістиці.

Неабияке значення для українського мовознавства мало об'єднання вчених кафедри української мови задля опрацювання матеріалів багаторічних діалектологічних експедицій студентів і викладачів університету, що завершилося публікацією укладеного колективом кафедри «Словника українських говорів Одещини» (Одеса, 2011; відповідальний редактор — О.І. Бондар); цією працею значно розширено репертуар діалектизмів Одещини, відомий зі словничка А.А. Москаленка (1958 р.), закладено підвалини наступного етапу вивчення скарбів української мови цього регіону.

Намагання щодень усе робити докладно, особливо у процесі викладання різноманітних університетських курсів, не раз ставило Професора перед необхідністю вибору позиції щодо інтерпретації явищ, неоднозначно пояснюваних в авторитетних наукових і методичних джерелах. Саме з практичної щоденності виростало багато докладних публікацій, зовні підпорядкованих дидактиці, які водночас містять авторове розуміння й пояснення лінгвістичних проблем, чим виходять за межі узвичаєних методичних посібників для студентів, мають власне наукову цінність. Так постали навчальні посібники («Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія». — К., 2006; у співавторстві), статті з фонетики, історії мови, термінознавства, історії мовознавства. Особливо цінним і

дидактично перспективним виявилось вивчення наукової діяльності мовознавців, біографічно й творчо пов'язаних з Одеським (Новоросійським) університетом (П.О. Бузука, С.П. Бевзенка, А. А.Москаленка).

Незвична й дещо неочікувана сторінка творчої біографії Професора — заглиблення в таїни японської мови та культури: під час річного наукового стажування в університеті Кіото Санго Дайгаку (2001 р.) він опанував японську мову, пройнявся японською культурою. Наслідком глибокого творчого зацікавлення іншим мовно-культурним світом стали не лише переклади українською мовою японських казок (**«25 кращих японських казок»**. — Одеса, 2003), серія країнознавчих нарисів (друкував як подорожні нариси-враження в періодиці, а в доопрацьованому вигляді видав окремою книгою **«Все о Японии»**. — Харків, 2007; згодом у співпраці з відомим сходознавцем І. П. Бондаренком підготував підручник **«Лінгвокраїнознавство Японії»**. — К., 2012), студії із зіставного мовознавства (**«Японські граматичні аналоги українського інфінітива; Японсько-алтайські лексичні паралелі ностратична прамова»** та ін.). До нового об'єкта зацікавлення підходив з метою добачити у позірно віддалених мовах, культурах спільне чи прояви універсального. Назагал контрастивність як дослідницька засада у творчості О.І. Бондаря виявлялася по-різному: у зіставних українсько-іншослов'янських мовознавчих студіях, у перекладах і перекладознавчих спостереженнях, у літературознавчих есеях (зокрема про С. Лема), у комплексному аналізі таких іншостей, як письменник (творець тексту) і читач (реципієнт-перетворювач тексту)...

Книжки, статті, переклади, есеї, у яких презентовано авторські розв'язання проблем чи запропоновано гіпотези, роздуми, що чекають на поглиблення й аргументацію, окреслено перспективи нових пошуків; усе це — зовнішнє оприявлення складного і водночас цілісного творчого **Я** Професора Олександра Івановича Бондаря, реалізація його свідомого вибору: досліджувати велич і глибини мови!

А скільки заманливих планів залишилося лише планами!

Не судилося...

Павло ГРИЦЕНКО (Київ)

Pavlo Hrytsenko

Kyiv

TO MEMORY OF PROFESSOR OLEKSANDR BONDAR
(21.11.1952 — 29.03.2013)